

Yirminci Yüzyıldan Günümüze Takı

Nihal ŞAMAN¹
M. Nafiz DURU²

Özet

Takı ile süslenme kültürü arkeolojik dönemlerden günümüze devam edip gelmiştir. Bu dönemlerin tamamını atlayıp, çok daha etkili olduğunu düşündüğümüz yirminci yüzyıldan günümüze takıyı inceledik. Bu yüzyıllardan günümüze Art and Crafts, Art Nouveau ve Art Deco dönemleri yaşandı. Op Art ve Kinetik Art dönemlerini, 1960'lar sonrasında Post Modern Takı Kavramı ve Metalleri Süsleme Sanatı izlemiştir. Metalleri süsleme sanatı altı ayrı teknikten oluşmaktadır. Bu teknikler ayrı ayrı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *yirminci yüzyıl, takı, süslenme kültürü, post modern takı, metalleri süsleme sanatı*

Jewelry from Twentieth Century to Present

Abstract

Accessorizing has been a part of human life since the ancient ages. Skipping the earlier periods, we examined jewelry from the 20th century to this day. This particular period of time, which we believe to be the most effective, consists of three stages: Art and Crafts, Art Nouveau and Art Deco. Op Art and Kinetic Art stages has been followed by the concept of Post Modern Jewelry and the Art of Accessorizing Metals after 1960's. The Art of Accessorizing Metals consists of six different techniques. These techniques have been separately evaluated.

Keywords: *twentieth century, jewelry, accessorizing culture, post modern jewelry, art of accessorizing metals*

¹ (Öğr. Gör.), İstanbul Aydın Üniversitesi, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı

² (Prof. Dr.), İstanbul Aydın Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Bölüm Başkanı

Yirminci Yüzyıldan Günümüze Takı Sanatı

Kuyumculuk; insanoğlunun varlığının ilk bilindiği dönemlerden günümüze kadar uzanan tarihi geçmişi zengin bir sanat dalıdır. Uygarlıkların kültür ve geleneklerinin, en önemli yansıtıcısıdır takı. Takıda, geçmiş yatar. Anılar ve yaşanmışlıklar vardır. Gizli bir tanıktır. Mitolojide, İsis'in yer altı dünyasına inmesine yardım etmiştir, bazen de aşkın simgesi, gücün göstergesi olmuştur. Ama hiçbir dönemde vazgeçilmemiştir ondan.

Zaman içinde nüfusun artmasıyla insanoğlu yeni yer arayışlarına da başlamıştır. Bunun beraberinde gelen göçler, istilalar birçok olumsuz etkinin yanında, toplumsal birleşme ve kültürler arası kaynaşmayı da tetiklemiştir. Toplumlar kendi bildiği teknik ve materyallerle özgün takılarını yaparken; şimdi farklı toplumlardan öğrendikleri ve aldıkları materyallerle çeşitlilik yaratmışlar ve kendilerine uyarlamışlardır. Kuyumculuk artık gelişen ve bir tanım haline gelen sanat dalı olmuştur. Roma, Yunan ve Helen dönemlerinde yapımı başlanan ve günümüze kadar devam eden imitasyon taş ve daha değersiz metalle yapılmış imitasyon takıların kullanımı kuyumculuğun içine girmiştir. Kuyumculuk kalite açısından değer kaybederken aslında pazarlama ve her kitleye hitap etme konusunda da gelişim göstermiştir.

Yeniçağ, tüm dünya toplumlarına yeni ufuklar açmıştır. Kara ve deniz ticareti gelişmiş, beraberinde birçok kültürel, ekonomik ve sosyolojik değişiklikler de meydana gelmiştir. Ticaret yollarıyla birçok kuyumcu ustasının farklı ülkeleri gezmesi, bulduğu yeni krallıklarda kuyumculuk işlerini yapmaları kuyumculuğu evrensel anlamda tanınmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Kuyumculuk alanında, karakter kazanan kuyumcular bu dönemde ilk defa katalog basarak kalite sürecine yeni bir şey daha katmışlardır. XVIII. yüzyıl kuyumculuğu sorgulayan insanların varlığıyla, takıdaki stili de etkilemiştir. XX.yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın sömürgeci politikası ve devlet tarafından desteklenen arkeologların yaptığı kazılardan elde ettikleri buluntular üzerine geçmişe dayalı ancak teknik açıdan gelişmiş takılar yapılmıştır. Zamanın tekerrürü takılarımıza da yansımıştır. Burada geçmişi M.Ö.3000'lere dayanan Takı ve Takı Sanatının yirminci yüzyıldan günümüze gelişmesi ve kültürümüze uygun şekillenışı üzerinde duracağız.

Avrupa'nın XIX. yüzyıldaki sömürgeci politikası sonucu devletler tarafından desteklenen arkeologlar, dünyanın dört bir yanına gidip zengin olma umuduyla değerli maden ve değerli taşlar keşfine çıktılar. Kuzey Amerika, Urallar ve Sibirya keşifler için el değmemiş topraklardı. Sibirya'da 'demontoit garnet', Urallar'da 'aleksandrit' gibi değerli süs taşları 1860'larda henüz bilinmiyordu. Güneybatı Afrika'da bulunan kaplan gözü süs taşı yatakları bu aramalarda keşfedildi.

Avustralya Queensland'da, Lightning Nehri yakınlarından siyah opaller çıkarıldı. Ama en önemli maden yatağı; Afrika'da, Boer Cumhuriyeti'nin bulunduğu, Cape'de keşfedilen, elmas yataklarıydı. De Beers'in bu yatakları, Avrupa piyasasına sürmesiyle, kuyumculuk ve süs taşı işlemeciliği önemli bir gelişim gösterdi. XIX.yüzyıl sonlarına kadar tabla ve gül kesim yapılan elmasa, bundan sonra pırlanta kesim yapılmaya başlandı. Bu kesim taşta çok fazla parçanın israf olmasına neden olsa da taşın içindeki ışığını mükemmel yansıtıyordu ve böylece taşın değerini de arttırıyordu. Amerika'da; California, Alaska, Güney Afrika ve Avustralya'da büyük altın madenlerinin de bulunmasıyla hammadde bolluğu da eklenince takı tarihi gelişimini yaşamaya başladı. Kuyumcular, artık yeni takılar yapmak için, eskileri eritmek ve eski taşları günün modasına uyarlamak için yeniden şekillendirmek zorunda kalmıyordu. XX. yüzyıl kuyumculuğu artık yeni bir döneme girmişti o dönemde yapılan birçok mücevher günümüze ulaşabilmiştir.

Kraliçe Victoria döneminin bittiği yıllar, XX. yüzyıl başlarına geliyordu. Bu yüzyılda beş kıtaya yayılmış geniş topraklara ve dünya siyasetine hakim Büyük Britanya'da VII.Edward ve eşi Kraliçe Aleksandra dünya modasını yönetiyordu. Bu döneme 'Bella Epoque' adı verilmişti. Mücevher tasarımlarının teması, dünya olaylarını ve kültürlerini yansıtır biçimdeydi. Renk kullanımı daha yumuşaktı. Bu dönemde, kuyumculuk tasarım konusunda ikiye ayrılmıştır. İlki saraya özgü, elmas ve pırlanta döşemeli mücevherler; ikincisi ise Napoleon döneminin Neo Klasik çizgisinden ilham alan daha sade formlarda yapılmış takılardır. Bu dönemde Parisli mücevherci Cartier, Van Cleef&Arpels, Boucheron gibi ünlü firmaların yenilikçi tasarımları göz kamaştırıyordu. Art and Crafts bu dönemde başlamıştır.

Art & Crafts

Sanat hareketleri ve düşünsel akımlar, 1890'larda takı tasarımlarını da etkilemiştir. 1851'deki Londra Büyük Sanayi Sergisi'nden sonra William Morris'in önderliğindeki bir grup sanatçı, seri üretime karşı ürünlerdeki ve mimarideki duygusuzlaşmaya ve yozlaşmaya karşı çıkmak amaçlı Arts&Crafts, (Sanatlar ve El Sanatları) hareketini başlatmışlardır. Victoria döneminin ucuz ve kötü seri üretimine tepki göstererek geçmişteki el sanatlarına dönmeyi amaçladılar. El sanatlarının yeniden canlanması, malzemeye sadık kalınması, tasarımın işleve uygun olması gibi ilkeler doğrultusunda hareket eden akım, sanat ve endüstriyi doğru biçimde birleştirmek istemiştir. Sanat ve zanaat birlikteliğinde mükemmellik ve Japon resminin çizgilerindeki kıvrımları sentezleyerek yeni bir yorum geliştirmişlerdir. 1888 yılında Arts&Crafts Sergi Derneği'nin kurulmasıyla ve William Morris'in estetikçi anlayışıyla gelişen bu hareket, bütün Avrupa ve Kuzey Amerika'yı etkilemiştir. Arts&Crafts hareketinin öncü olduğu atölyelerde, tasarım ve imalatta kadınlar ilk kez bu dönemde çalışmaya başlamıştır. Atölyelerde değerli taş ve madenler yerine; sade fakat güçlü tasarımlar yapılmıştır. Açılan el sanatı okullarıyla da bu akım desteklenmiştir.

Dirlam'ın söylediğine göre; "Tiffany mücevherleri Arizona turkuazları, Montana safirleri, turmalin demantoid garnet, opal, lapis lazuli, peridot ve tatlı su incileri gibi, çoğu Amerika orijinli taşlarla yanardöner Favriile camlarını maddi değerlerini ikinci plana atıp, renk armonisinin esas olduğu tasarımlarda birleştirdi. Bu çalışmalar yeni sanatın organik motifleri, Bizans ve Doğu etkileriyle Arts&Crafts tesirlerinin ilginç bir karışımıydı."*

R. Ashbee, İngiliz Arts&Crafts sanat akımının önde gelen ismidir. İç mimar ve gümüş ustası olan Ashbee, 1888'de 'Guild of Handeraft' firmasını kurmuştur. Tasarımlarında, Hindu sanatından esinlenerek yapılmış, yuvarlak kesimli kabaşonlu yarı değerli taşlarla gümüşten yapılmış takılar vardır. Tavus kuşları, kelebekler ve çiçekleri tasarımlarında yoğun olarak kullanmıştır. Bu doğadan alınmış fantastik figürlerle şekillenmiş takılar, İngiliz yeni sanat kuyumculuğunun da başlangıcı olmuştur. Arthur Gaskin, renkli taşlar yerine, kendine özgü mat mine tekniği geliştirerek takılarda kullanmıştır. Takıları resimsel ve bir kompozisyon içinde değerlendirilmiş figürler içermektedir.

Henry Wilson, 1895'te mimarlığı bırakıp kuyumcu atölyesi kurmuş ve takılarında mine çalışmaları yapmıştır. Takılarında çekiç darbeleri yaparak el işçiliği görüntüsü vurguluyordu. Takılarında ametist ve sedef sık kullanılmıştı.

Arthur Losenby Liberty, asıl mesleği kumaş desinatörlüğü olan Liberty, 1875'te 'Liberty&Co' firması ve 'East India House' sanat evini kurmuştur. Uzakdoğu'dan getirdiği ürünleri pazarlayan Liberty, yeni sanat akımının etkisiyle daha sonra, bir Alman firmasıyla anlaşarak Jugendstil metal ürünleri pazarlamıştır. M.Ö.250'lerde Batı Avrupa'dan göç eden Keltlerin bezeme motiflerini yeniden yorumlayarak kendince bir stil yarattı ve gümüş takılarında kullandı. Bu stil, birbiri içinden geçen ağlar ve eğimli hatlardan oluşuyordu. Desenler yalın ve geometrik formlardaydı. Çok beğenilen bu stil, daha sonra 'Liberty Stili' olarak anıldı.

Charles Rennie Mackintosh, mimar ve tasarımcı, İskoçya'da örgütlenen Arts&Crafts hareketinin öncüsüdür. Şehirleşme ve sanayi devrimi ile yaşam biçiminde ve kültürde gelişmeler ve değişiklikler olmuş ve bu değişiklikler sanatı da etkilemiştir. Bu etkiden Art Nouveau doğmuştur.

Art Nouveau

Art Nouveau, XIX. yüzyıl sanayi devriminin yarattığı bunalımlı çağda, toplumdaki bazı kesimlerin bu buhranlı sürece karşı çıkması ve maddeye de ruhsal bir takım duygular katmaya çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gelişen sanayi, beraberinde köyden kente göçü arttırmıştır. Artan göçle şehirlerde yaşanan kalabalık, yer bulamama ve şehirlilerle köylüler arasındaki kültürel çatışma; halkın, yaşama, çalışma, iletişim kurma ve düşünce tarzını da tümüyle değiştirmiştir.

Avrupa ve Amerika'yı kısa bir sürede saran yeni yüzyılın modernleşme tutkusu kentleri ve tasarımları biçimlendirdi. Doğu Asya ve İslam sanatlarından ve doğadan aldığı etkilerle, karışık ve zengin eklektik stil, Avrupa'da kendi kültürünü yarattı. XX. yüzyıl başlarına hakim olan bu sanat akımı, Orta Çağ German, Kelt ve İskandinav sanat çizgilerini alarak, XVIII.yüzyıl Avrupa'sına hakim Barok ve Rokoko'nun görüş ve ifadeleriyle birleşip yeni bir bakış açısı getirmiştir. Sanayileşmiş kentlerde, doğa özlemi ve o dönemde Darwin'in türlerin kökenini inceleme teorisi Art

Nouveau sanat akımına da yansımıştır. Çıplak ve yarı çıplak kadın figürleri, kamçı uçları, saçlar, erotik hareketler kullanılan simgelerdir. Doğadan alınan birçok tasvir vardır. Tavus kuşu, horoz, baykuş, kuğu, yarasa, Mısır sanatında çokça kullanılan yılan, arı, çekirge formaları, mine tekniğiyle renklendirilerek kullanılmıştır. Tasarım bu dönemde ön plana çıkmıştır. Süs taşları çokça kullanılmıştır. Fransa'da Art Nouveau, diğer ülkelerde karşımıza değişik isimlerle çıktı. İngiltere'de Modern Stil, Almanya'da Judengstil, Avusturya'da Secession Stil, İtalya'da Stila Liberta, İspanya'da Modernizmo, Finlandiya'da Siecla ve Amerika'da Tiffany Style olarak isimler aldı. Modern bir Avrupa stili olan Art Nouveau sanat akımının aşırı gösterişi, Birinci Dünya Savaşı ve onun yarattığı ekonomik krizle zaman içinde silinip gitti.

Art Nouveau akımının önde gelen isimleri şunlardır; Fransa kuyumculuğunda Art Nouveau stilinin en önemli ismi Rene Lalique'dir. 1860-1945 yılları arasında yaşamış olan sanatçı kuyumculuğa on altı yaşında, mücevher tasarımcısı ve kuyumcu olan Louis Aucoc'un atölyesinde çırak olarak başlamıştır.

Daha sonra İngiltere'de Sydenham Koleji'nde sanat eğitimi almıştır. Aldığı eğitimle mücevher, yelpaze, duvar kağıdı ve tekstil alanlarında da başarılı tasarımlar yapmıştır. İngiltere Kraliçesi Aleksandra, Ermeni banker Gulbenkain ve ünlü sanatçı Sarah Bernhard'a yaptığı özel tasarım ve koleksiyonları vardır. Bu eserleri, Lizbon'da Gulbenkian Müzesi'nde sergilenmektedir. Bunlar Lalique'ye o dönemde ün getiren isimler olmuştur. Mücevherlerinde doğadan alınmış konuları teatral biçimde opal ay taşı kullanılarak anlatmıştır. Kadınları, kanat ya da kuyruklarla fantastik biçimde anlatmıştır. Yeni sanat akımında, boynuzu takılarda kullanan ilk sanatçısıdır.

Henry Vever, 1854-1942 yılları arasında yaşamış Art Nouveau stili alanında iyi bir eleştirmen ve araştırmacı yazardı. Babasının kurduğu kuyumculuk firması Maison Vever de kardeşi Paul'le birlikte çalışan Henry Vever, burada o dönemin ünlü tasarımcıları olan Eugene Gnasset ve Etienne Tourette ile de çalışarak 1900 Paris Sergisinde altın madalya almıştır. Henry, Lalique'dan farklı olarak, elmas, yakut, safir, zümrüt gibi değerli taşları tasarımlarında bolca kullanmıştır.

Georges Fouquet, 1862-1957 yılları arasında yaşamış olan sanatçı, babasının kurmuş olduğu kuyumculuk firmasının başına 1895'te ünlü tasarımcı Charles Destrosier'le birlikte geçerek mine ve süs taşlarıyla renklendirilmiş mücevherler yapmıştır. Mücevherlerindeki tasarımları; altından, narin çiçek motifli ve fantastik tasarımlardır. 1921-1929 yılları arasında Art Nouveau tarzı tamamen demode oldu ve yerini Art Deco'ya bıraktı.

Art Deco

Lüks, cazın ritmi, avangart sanat eserleri ve en önemlisi kübist çalışmalarıyla bu stili şekillendiren Picasso, Art Deco sanatına evrensellik kazandırmıştır. Yeni sanat akımlarının hızla değişen toplumsal yapıda söz sahibi olması birçok sanat alanlarını da etkilemiştir. Mimari, müzik, resim, mücevher tasarımı; kübistler, sürrealistler ve fütüristler tarafından Art Deco sanat akımıyla yeniden şekillendirildi. 1925 yılında Bauhaus ekolünün katkısıyla da Art Deco sanatı yeniledi.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen teknoloji, endüstriyi yeniden ve hızlı biçimde yapılandırdı. Toplumda tüketim hızla arttı. 1920'lerdeki nostaljik yapılar ve eserler yerini bu dönemde enerjik, yaratıcı, geometrik figürlü, kübist endüstriyel yapılara bıraktı. Gelişen sanayiyle tekstil ve moda endüstrisi de hızlı bir gelişim sürecine girdi. Kadınların da iş hayatına girmesi ile giyim tarzlarında değişiklik oldu. İnsanlar günlük yaşantılarında sportif, gösterişli ama rahat giysileri kullandılar. Giyim sektörü bu yönde üretim yapmaya başladı. Yeni akımlar ve yeni tarzlar hızla oluştu ve benimsendi. Coco Chanel toplumdaki bu değişim karşısında, pahalı mücevherlerle halkın sokağa çıkıyor olmasına karşı, tepki göstermek amacıyla 'jung style' tarzını ortaya çıkarttı. Bu tarzda, takılar rengarenk cam, seramik ve plastik boncuklarla oluşmuş ucuz günlük takılardı. Böylece takı kavramına ilk kez 'bijuteri' sözcüğü girdi. Art Deco stilinde anlatım dili, en pahalısından en ucuzuna kadar pek çok materyalin kullanımıyla, sade, estetik ve fonksiyonel oldu. Çok renkli süs taşları özellikle baget kesimli ve kesintisiz bir sıra düzeni içinde taş materyale mihlanmıştı. 1910'da Coco Chanel'in Rus Bale Topluluğu'nun Paris'teki gösterisi için hazırladığı sahne kostümlerinde, Art Deco takılarla süslediği kostümlerde, Doğu etkilerinin yanı sıra kübist biçimlerde kullanarak bu akımı şekillendirmeye başlamıştır.

1920'lerde takı yapımında teknolojiden oldukça yararlandı. Art Deco takı yapımında farklı olarak üç yeni malzeme kullanıldı. Bunlar kedi balığı derisi, köpek balığı derisi ve yumurta kabuğuydu. Manuel Capdevile Massana 1930'larda Art Deco'nun zıt renkler tutkusunu, yumurta kabuğu kırıntılılarıyla yaptığı takısında kübist hareketlerle ürünlerine yansıtmıştır. Art Deco tasarımları savaş sonrası ortamda, yaşama sevinci yansıtma amaçlıydı. Takılar artık bütünüyle günlük yaşamın birer parçası kabul edilmişti. Sade, geometrik formlar (kare, dikdörtgen, daire, üçgen), zıt renkler kullanılarak birer sanat eseri gibi yapılan hacim ve çizgilerle farklı bir görünüm kazanmıştı. 'Giysine Uygun Takı' sloganıyla Paris'ten başlayan ve diğer Avrupa ülkeleriyle Amerika'ya yayılan düşünce Art Deco sanat hareketiyle benimsenmiştir. Devletin de büyük destek verdiği gezgin ve arkeologlardan biri olan İngiliz arkeolog ve Mısır bilimci Howard Cartier'in, 1925'te Krallar Vadisi'nde Tutankhamun'un mezarından çıkan Eski Mısır takılarını belgelemesi, birçok mücevher tasarımcısına tasarım olarak ilham kaynağı olmuştur.

Cartier, Van Cleef&Arpels, Boucheron gibi markalar Mısır figürü olan 'scrabe'den tasarım olarak yararlanmıştır. Lahitlerdeki anlatımlar, güneş sembolleri tasarımda mücevherlere işlenmiştir. Bu bilgiler Art Deco hareketine yeni çizgiler kattı. Fransa ve Amerika'da, 1930'larda kadınlar için moda şekillenmeye başlamıştı. Popüler olan düşük bel giysiler, uzun kolyeler, sırtı süsleyen pendantlarla bütünleşmişti. Kolsuz elbiselerin uzun eldivenlerle giyilmesi geniş bileziklerin tasarlanmasını sağlamıştı. Kemerler, şapkalar ve ayakkabılar klipsler ve tokalarla süslenmişti. Kısa kesilen saçlarla birlikte uzun küpeler ve saç tarakları moda olmuştu. Yeni malzeme ve teknikler sanayinin gelişmesiyle takı yapımını da etkiledi ve takıda sentetik malzemelerin kullanımı yaygınlaştı.

Bu malzemeler, kolay şekillendirme, hafiflik ve sağlamlık gibi nedenlerden dolayı birçok ağır metalin yerine kolayca geçti. Altın ve platinden ucuz olan gümüş, krom ve pirinç metallerin kullanımıyla ucuz takılar yapıldı. Ucuz ama kaplama yapılmış takılar savaş sonrası maddi gücü zayıflayan halk tarafından alınabildi. Böylece Art Deco tasarımlı takılar her türlü müşteri kitlesine ulaştı. Günlük yaşamın bir parçası oldu. 1930'lar sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin yaşadığı büyük ekonomik kriz sonucu borsanın çöküşü, toplumda işsizlik ve umutsuzluk yarattı. Bu kötü

durumdan en büyük payı yine takı endüstrisi aldı. Pahalı mücevherler alabilecek gücü kalmayan halk, yine tasarımları farklı olan imitasyonlara yöneldi. Bu toplumsal çöküntüye karşı tepki olarak oluşan hareket, Dadaist ve Sürrealistlerden geldi. Toplumsal mutsuzluğa tepki olarak aşırı uçlarda ve çok farklı formlarda takılar yapıldı. Sürrealist sanatçı Jean Clement bu dönemde ışıklı takılar yaptı. Louis Aragon aspirin biçiminde takı tasarladı. 1960'lar sonrası Op Art, Kinetik Art ekolü doğdu.

Op Art - Kinetik Art

I. Dünya Savaşının yarası henüz sarılmadan, ekonomik ve politik krizlerle sarsılan İtalya'da faşist ve Almanya'da Nazi partileri toplumu yeni bir savaşın eşiğine getirdi. 1939'da Alman ordusunun Polonya'yı işgaliyle de resmen II. Dünya Savaşı başladı ve XX. yüzyılda dünya tarihindeki en büyük savaş oldu. Teknolojinin gelişmesiyle savaş endüstrisinin de oldukça ilerlemiş olması savaşta, tüm ekonomik, endüstriyel ve bilimsel güçlerin sivil ya da askeri kaynaklardan alınıp savaş için kullanılmasına yol açtı. Bu savaş, nükleer silahların kullanıldığı ve Yahudi soykırımını gibi sivillerin öldürüldüğü insanlık tarihinin en kanlı savaşıdır. 1945 yılında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının yarattığı dehşetle savaş sona erdi ve anlaşmalar imzalandı. Tarihteki bu acımasız yıkım ve insanoğlunun atom karşısındaki çaresizliği, yayılan radyasyon kuşaklar boyu sürecek maddi ve manevi yıkımı da beraberinde getirdi. Savaş sonrası kirlenen dünya yerine yeni dünyalar bulma umuduyla Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin yaptığı uzay araştırmaları teknolojiyi daha da geliştirdi. İletişim teknolojisinin hızla gelişmesiyle sınırlar daha da yaklaştı. Sinema ve televizyon küreselleşmenin temellerini attı. Böylece tek boyutlu yönetim hakim olmaya başlayacaktı.

Soğuk savaş sonrası, 1960'larda öğrenci hareketleri ve Hippiler (çiçek çocuklar), savaşın yarattığı bunalıma ve batının düşünsel dünyasına karşı çıkmak için pasif barışçıl hareketler gerçekleştirdiler. 1940-1950 arası yıllarda sanatta, kübizm ve sürrealizm hakimiyeti yerini 1960'larda dinamik bir yapıya bıraktı. Op Art, Kinetik Art, Yeni Nesilcilik gibi akımlar çıktı. Farklı bir moda akımı yaratıldı, aşırı zayıflayan kadınlar mini etekler ve uzun yırtmaçlarla, uzun dar çizmelerle ve geniş kemerler kullanarak özgürlüklerini görsel anlamda ilan ettiler. 1970-1980 arası sanat ve düşünce açısından hiçbir yeniliğin olmadığı ancak batının ekonomik

refaha kavuştuğu yıllar oldu. 1990’larda elektronik teknoloji çağı resmen başladı, iletişim, bilgisayar, uydular ve internet günlük hayata girdi ve günümüze ulaşan bir süreçte hızlı bir gelişim gösterdi. Dünya artık tam anlamıyla küreselleşti.

Tüm bu yaşanan sosyo politik olaylar karşısında sanatta yaşanan gerilim ve duraklama takı sanatını da etkiledi. Takı sanatı bundan sonraki süreçlerde yeni bir şeyler üretemez ve sürekli geçmişi tekrar eder hale geldi. Ancak bu durumu biri Amerikalı, diğeri İsveçli olan iki heykeltıraş değiştirdi ve post modern takı kavramını doğurdular.

Post Modern Takı Kavramı

Amerikalı Alexsander Calder ile İsveçli Alberto Giacometti post modern takı akımının öncülüğünü yapan tanınmış iki heykeltıraştır. Giacometti sürrealist bakış açısıyla yaptığı yüzük ve düğmelerle tanınmıştır. Makine mühendisi olan ve mühendislik bilgisini takıyla birleştiren Calder de takıya farklı bir eğilim kazandırmıştır. XX. yüzyıl Neo Rönesansını yansıtan kuyumculuk eserlerinin hepsi küçük atölyelerde çalışan yaratıcı tasarımcılar tarafından yapılmıştır. Mimarlık, heykeltıraşlık, resim, mühendislik gibi farklı alanlarda eğitim alan kişiler takıyla ilgilenmiş ve takıyı geniş kapsamlı yeni bakış açısıyla yorumlamışlardır.

XX. yüzyılın en büyük sanatçılarından biri olan Salvador Dali, resimlerinden ziyade takılarıyla da sürrealist stil ürünleri yapmıştır. Takı sanatı yapan bir diğere önemli isim de; Paris’te, Musee des Arts Decoratifs’de yüz otuz üç adet takı yapıp sergileyen ve o yıllarda seksen bir yaşında olan Braque’dur. Bu dönemde sergilediği takılarla, yeni bir akımın öncüsü olarak kabul edilmemiş ancak sanatın göstergesi olarak nitelendirilmiştir. “Yeni Rönesans’ın takipçisi olarak ben kendimi sınırlamam. Benim sanatım sadece resim değildir. Fiziği, matematiği, atom fiziğini, mimarlığı, psikolojiyi, mikro kozmosun mistiğini ve takıyı kapsar. Benim takılarım mücevherlerin saf materyalist düşüncesine karşıdır. Benim hedefim kuyumculuk sanatını gerçek anlamda göstermektir. Yani Rönesans’ta olduğu gibi tasarımı maddi değer önüne geçirmektir.” (Dali-1959) Bu iki sanatçının bu denli muhteşem takı yapmış olmaları, elbette ki onların çizim dışında, malzeme bilgilerinin ve teknik becerilerinin de iyi olmasına bağlıydı.

1950'li yıllarda mücevher tasarımında ün kazanmış diğer isimler ise; Jean Schlumberger ile Duke of Verdura'dır. Schlumberger mücevheri işleyiş tasarımları yanında mine tekniğini yeniden kullanmasıyla da ünlüdür. 1955 yılında Amerika'da Tiffany firmasına giren Schlumberger müşterileri için tamamen onlara özel tasarımlar yaptı. Tiffany firmasına hazırladığı 'Yapraklar' ve ' Dikenli Deniz Kuşu' adlı mücevher tasarımlar en güzel örnekleridir. Melekler, deniz canlıları, çiçekler çoğunlukla tasarımlarında kullandığı şekillerdir. Schlumberger bir konuşmasında şöyle der. "Bu muhteşem oyuncakları yaratırken neredeyse bir psikanalizci oldum. Yeni bir müşteri içeri girdiği zaman onun zevkini, yaşam tarzını, hoşlanıp hoşlanmadığı şeyleri, batıl inançlarını, fiziksel özelliklerini ve kendi görüşünü nasıl algıladığını belirlemem gerekir. Gördüğünüz gibi mücevherimin içinde yaşayacağı fiziksel ortamı bilmek zorundayım." (Thomas-1987)

Fulco Santo Stefano della Cerda ya da Duke of Verdura Sicilya'da soylu bir aileden gelir. Coco Chanel için tekstil desinatörü olarak ilk İtalya'da çalışmaya başlamıştır. İlgi ve beğeni gören çalışmalarından sonra Chanel'in mücevher tasarımcısı oldu. Ardından Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşerek kendi firmasını kurdu. Tasarımları natüralist anlatımlı karakteristik özelliğe sahiptir. Mücevherlerin, takan kişinin değerini arttırıcı olması ve onu gölgelememesini de amaçlamıştır. Yuvarlak hatlar, örgü ve halat biçimli modeller elmaslarla süslenmiştir. Tüyler, kanatlar ve yapraklar kullanılan formlardır. Döneminde yarattığı bu özgün çizgi onun ekonomik kriz yaşanan bir ortamda ekonomik olarak etkilenmemesini sağladı.

1960'lı yıllar 1950'lili yıllardaki Dali ve Braque'nun tasarımlarından etkilenerek şekillendi. El sanatlarına verilen değerde mükemmellik seviyesine, değerli, yarı değerli ve değersiz taşlar kullanılarak ulaşıldı. Metal kavramları bir kez daha sorgulandı. 1960'lı yıllarda ekonomik ve sosyal ortama göre şekillenen giyim sektörü, doğal olarak takıyı da büyük ölçüde etkiledi. Moda kavramının tamamen oluşması, kıyafete göre takı ve kişiye göre takı yapan tasarımcıların revaçta olmasını sağladı. Teknolojik gelişmeler, iletişim ağlarının hızla yayılması düşünce ve görünüşün insanlarda bir noktaya toplanmaya başlamasına da zemin hazırladı. Televizyonlarda gösteri dünyasının oluşmaya başlaması artık

tek elden moda kavramının iyice yayılmasına neden oldu. Sinema ve filmlerden izlenen moda ve takı üretiminin mücevher gibi değerli taşlarla yapılanlar yanında her kesimin alabileceği imitasyon üretim takıları da beraberinde getirdi. Tamamen yeni ve kalıcı bir sektör olan imitasyon takı üretimi hayatımıza girmiş oldu. Kuyumcular ve mücevherciler bu yeni oluşan sektöre karşı, pazar talebini yakalayabilmek için yeni tasarımlara yöneldiler. Farklı çizgilerle bir bütün oluşturamayan kuyumcu sektörü, hiçbir zaman bir stil oluşturamadı.

1970'lerde düşüncedeki ve felsefedeki dolayısıyla sanat akımlarındaki durgunluk bir şekilde takı tasarımını da etkiledi. II. Dünya Savaşı sonrası etkisi azalmaya başlayan Art Deco stili yerini özgün ve bireysel tasarımlara bıraktı. Tasarımlar daha klasik ve yuvarlak hatlı yapılmaya başlandı.

1980'lerde gelişen ekonomiyle iş alanlarında erkelerin yanında kadınların da varlığı artık tamamen benimsenmiştir. Kadınların kullandığı mücevheratlar ve inci takılar yalnızca güzelliklerini değil aynı zamanda zenginliklerini ve güçlerini de temsilen yaygın bir biçimde kullanıldı. Erkekler için diğer aksesuarların yanında küpe de büyük önem kazandı.

1990'lardan ve günümüze takı tasarımına bakacak olursak; kuyumcular ve tasarımcılar için hakim olan çizgi neredeyse eskinin tekrarıdır. Tarihsel kaynaklardan alınan bilgiler soyutlanıp modernize edilerek endüstriyel üretime geçilmiştir. Teknolojinin ilerlemesi ile insanoğlunun her an her istediğine hemen ulaşabiliyor olması teknolojik alanı geliştirse de düşünsel alanın gerilemesine neden olmuştur. Sanayi Devrimiyle başlayan doğadan kopma süreci neredeyse tamamen gerçekleşmiş durumda.

İletişimin gelişmesi; fikirlerin tek elden çıkmasına ve kişilerce kanıksanmasına böylece sorgulayan ve yeni bir şeyler üreten zihniyeti köreltmesine de neden olmuştur. Teknolojiyi geliştiren insan aslında teknolojinin kölesi haline gelmiş, standartlaşmaya başlamıştır. Yaratıcı sanat; birbirini tekrar eden tasarımlara yerini bıraktı. Tasarımlar; sürekli geçmişi tekrar ederek, bir iki değişiklikle üretime geçip endüstriyel ürünlerin bir parçası olarak kabul edilmeye başlamıştır. Sanat sanat için kavramı bir açıdan yok olmuştur.

METALLERİ SÜSLEME SANATLARI

1. Telkari (Filigran) Tekniği

Kafesli kuyumculuk olarak nitelenen telkari usulünde, gümüş tellere istenilen biçim verilerek çeşitli desenler oluşturulur. Sözcük anlamı, tel ile yapılan sanattır. Ancak bu tanım, tel ile yapılan her sanatsal çalışmanın telkari olduğu anlamına gelmez. Örneğin; ‘Trabzon İşi’ hasır örgü bileziğe, tel ile yapılmasına rağmen telkari denilmez.

Telkari Farsça, filigran ise Latince kelimelerden gelmektedir. Filigran; filum (iplik) ve granum (buğday) kelimelerinden türemiştir. Telkariye aynı zamanda ‘vav işi’ de denilmektedir. Bu isim Osmanlıca vav harfinin, uygulamada motif olarak sıkça kullanılmasından dolayı verilmiştir. Ayrıca bu sanata ‘çift işi’ diyenler de vardır. Bu ismin kaynağı ise, işin yapımında parçaların teker teker bir araya getirilmesi sırasında çiftin kullanılmasıdır. Arkeolojik kazılardan çıkan eserler telkari tekniğinin, M.Ö.3000’den itibaren Mezopotamya ve Mısır’da, M.Ö.2500’den itibaren de Anadolu’da kullanıldığını gösterir. Ortadoğu’da ise bu sanatın başlıca merkezi XII. yüzyılda Musul’du. Horosan’da da telkari işi yapan sanatçılar vardı. Telkari sanatı Musul’dan Suriye’ye (bundan dolayı; batıda telkariye ‘şam işi’ denir.), buradan da Anadolu’ya geçmiştir. Aynı zamanda Bizans ve Batı Avrupa’da da kullanılmıştır. XV.yüzyıldan beri Türkler arasında çok yayılmış, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gelişmiştir. Türkiye’nin en önemli telkari merkezi Mardin’in Midyat ilçesidir. Midyat işleri son derece zarif ve kıymetlidir. Telkariden yapılacak işler sayılamayacak kadar çeşitlidir. Örneğin; sigara ağızlıkları, nargile ucu, tütün veya enfiye kutuları, fincan zarfları, çeşitli tepsiler, kemerler, tepelikler, aynalar, çeşitli takılar vb.

2. Savat (Niello) Tekniği

Savat, metal objenin üzerine açılan kanalları doldurmada kullanılan birkaç metal sülfürün oluşturduğu bir alaşımdır. Savatlama ise uygulanan tekniğin adıdır. Savat, Çağatay Türkçesinde ‘kanal’ anlamına gelmektedir. Niello, Latince’de ‘siyah’ demek olan ‘nigellus’ kelimesinden gelmektedir. İslam dünyasında bu teknik için kullanılan ‘savat’ kelimesinin Arapça’da ‘karartma’ anlamına gelen ‘sevad’ ile bir ilgisi olduğu sanılmaktadır. Kuyumculukta parlak siyah-gri rengiyle altının ve özellikle de gümüşün yüzey süslemesinde kullanılır. Gümüşe uygulanacak savat çalışmalarında

yüksek ayar gümüş tercih edilmelidir. Aksi halde gümüş kısa sürede oksitlenerek karardığından üzerindeki savat çalışmalarını göstermez. Savatlama, bugün dünyaca bilinen mineleme tekniğinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu teknik, kalemkarlık tekniğini de bünyesinde bulundurmaktadır. Her iki teknik yapım aşamasında iç içe geçmiş durumdadır.

Bizanslılar ve Yunanlılar zamanında savatlama yapıldığı bilinmektedir. Fransa'da VII. yüzyılda Marsilya önemli savatlama merkeziydi. XV. yüzyılda ise savat tekniğini takıya ilk uygulayanlar Romalılardır.

Türklerde savatlama, çok eski dönemlerden beri vardır. Sasaniler'de erken İslam dönemi yapıtlarında, Büyük Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kullanılmıştır. Günümüzde Kafkasya, Türkistan, Azerbaycan ve Dağıstan'da yapılmaktadır. Türkiye'de ise Van, Diyarbakır, Eskişehir, Bitlis, Erzurum, Sivas, Trabzon, Samsun ve İstanbul'da sayılı olsa da savatlama yapımını sürdüren atölyeler bulunmaktadır. Özellikle büyük parça objeleri süsleme amacıyla kullanılmıştır. Kılıç, kama, hançer kınları, at koşum takımları, vazolar, tütün tabakaları, silah kabzaları, şemsiye sapı, asa, kuran mahfazası, gümüş kaplar ve çeşitli takılar bu teknik ile yapılmışlardır.

3. Granülasyon Tekniği

Çok sayıda granülle yapılan süsleme tekniğidir. Granül (güherse, güverse)'ün kelime anlamı ise, tanecik ya da küreciktir. Granülasyon ise taneleme anlamındadır. Granülasyon tekniği, granüllerin obje yüzeyinde çeşitli kompozisyonlar oluşturacak şekilde dizilip kaynaklanmasıyla olur. Bu teknik ilk kez, M.Ö. VII. yüzyılda Etrüsklüler tarafından kullanılmıştır. Ayrıca ilk kez Etrüsklüler bu tekniği tersine uygulamışlardır. Granülle kompozisyonlar oluşturarak değil, desenin alanını doldurup, silüet elde ederek süsleme yöntemini kullanmışlardır. Ayrıca, M.Ö. 3000'de, Mezopotamya'da Ur Kral mezarlarından ve Anadolu'da Troia-II ve Alacahöyük kazılarında çıkan altın takı örneklerinde bu teknikle yapılmış eserler bulunmuştur.

4. Mineleme (Emaylama) Tekniği

'Mina' İran kökenli bir kelime olduğu halde, İran'a ait yapılmış mineli örnek yoktur. Mina'nın anlamı 'semavi', 'göklere ait' demektir. Mine, cam tozu

(silis kumu) ve metal oksitlerin karışımından yapılır. Minelemenin amacı; değerli metallerin renkli ve güzel görünmesini sağlamak, parlaklığını arttırmak ve çevre şartlarının bozucu etkilerine karşı direnç sağlamaktır. Aşınma, çizilme ve lekelenmeye karşı dayanıklı sert ve parlak bir yüzey oluşturur. Altın, gümüş ve bakır üzerine yapışması en önemli özelliğidir.

M.Ö. 2000’de gelişen bir süsleme tekniğidir. Bilinen en eski mineli örnekler, Kıbrıs’taki Kouklia’da ve M.Ö. 1200’e ait bir Miken mezarından çıkarılan takılardır. En eski mine çalışmalarının Anadolu ve Mısır’dan öğrenildiği ileri sürülmektedir. Ancak bu teknik Bizans dönemine kadar fazla bir gelişme gösterememiştir. X. ve XI. yüzyıllarda Bizanslılar bu tekniği geliştirerek uygulamışlardır.

5. Tombaklama Tekniği

Tombaklama; elektrik enerjisinin kullanıma başlanmadığı dönemlerdeki madenleri kaplama tekniğidir. Altın ve gümüş gibi soy metallerin yapı özelliklerinden faydalanılmıştır. Bu metallerin yapı özelliğini taşıyan diğer metallere moleküler yapışma özelliği bu kaplama tekniğinin temelini oluşturur. Ucuz ve dayanıklı madenden yapılan eşyalara altın kaplanarak güzel görünüm kazandırılmış, diğer yandan oksidasyonu önlenmiştir. Çeşitli tekniklerle (dövme, kakma, kalem işi gibi) bakırdan yapılmış eşyanın üzerine 24 ayar altın veya 1000 ayar gümüşle yapılan civalı kaplama sanatıdır.

Tombaklama ile ilk kez, Yunan ve Roma dönemi madeni yapıtlarında karşılaşılır. Ancak tombağın doğu kökenli bir sanat olduğu bilinmektedir. Tombak kelimesi Hint asıllı bir kelimedir. Tombaklamaya Uzak Doğuda, Bizans’ta, Selçuklularda ve özellikle Osmanlılarda çok rastlanmaktadır. Hamamtası, kahve güğümü, nargile, ibrik, gülebdan, tepsi gibi sıkça kullanılan eşyaların değerli metallerden yapılmaları çok pahalı olacağından bunlar bakırdan yapıp tombaklanmıştır.

6. Kabartma (Repousse) Tekniği

Metal levhaların üzerine çelik kalemler ve çekiç kullanılarak kabartma süslemelerinin yapıldığı tekniğinin adıdır. Kabartmalar, metal levhayı dıştan, içten veya hem dıştan hem içten çekiçlemek suretiyle elde edilebilir. Gerçek repousse içten çekiçlenerek yapılır. Kabartma yapımındaki

esas amaç; düz olmayan bir yüzey elde ederek ışık ve gölge oyunları sağlamaktır. İlk çağdan beri kullanılan en eski tekniklerdendir repousse tekniği. Tarihin hemen hemen tüm dönemlerinde bütün uygarlıklar tarafından kullanılmıştır.

Sonuç olarak; zamanla gelişen ya da geliştiğini düşünen insan aslında zamanın içinde kendi yarattığı kaosta, üretmeyen düşünemeyen bireyler olmuştur. İlk çağlarda insanoğlunun bizce bilinçsiz hareketleriyle başlayan takı kullanımı zaman içinde XVIII. yüzyıla kadar gelişmiştir. XX. yüzyıldan sonra gelişen tek şey; takıda üretim teknikleri ve pazarlama teknikleridir. Bundan önceki dönemlerde olduğu gibi takıya simgesel anlam olarak yeni bir şey girmemiştir. Sanayi devrimiyle başlayan artan nüfus, gelişen teknoloji, internet sağlayıcıları dünyayı, yeni bilgiye ve ürünlere ulaşılabilirlik açısından oldukça küçültmüştür. Sosyolojik anlamda insanoğlu geliştiğini varsayarken aslında işin içinden çıkılmaz bir kaosa da sürüklenmektedir. Tamamen sanayiye dönük yaşam tarzı benimseyen insanlar, doğadan kopmuştur. Doğadan uzaklaşmış kişiler şimdilerde mutsuz ve fikir olarak yeni bir şeyler üretmiyor haldedir. Kuyumculuk sektöründe çalışan kişilerin yeni bir şeyler bulamıyor oluşunun da kaynağında bu neden yatmaktadır. İşletmelerin her geçen gün çoğalması kadar devamlı olmamaları da bundan kaynaklıdır. Başa geri dönecek olursak; XVIII. yüzyıla kadar, takıların altın ve gümüşten el işçiliğiyle yapılıyor olması onlara zenginlik ve anlam katıyordu. Şimdi gelişen teknoloji ürünlerde belli bir standartlaşma ve hızlı tüketimi beraberinde getirdi. Üret ve hemen sat düşünülmemektedir. Kalite; makinelerin ne kadar sıklıkla iyi üretim yaptığıyla bağdaştırılmaktadır. Oysaki kalite; geçmiş zamanlarda olduğu gibi takıdaki anlamla da birleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] ARTUT, Kazım. 2007. Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri. Anı Yayıncılık. Ankara
- [2] CHILDE, Gordon. 1947. Tarihte Neler Oldu. Kırmızı Yayınları. İstanbul.
- [3] CRAVEN, Helen. 1989. Jewellery; Makers-motifs-history-techniques Contemporary Jewellers. Thames&Hudson Ltd.. London
- [4] GOMBRICH, E.H.. 1997. Sanatın Öyküsü. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- [5] LEWIN, Roger. 2000. Modern İnsanın Kökeni. Tubitak Yayınları. Ankara.
- [6] LYNTON, Norbert. 1991. Modern Sanatın Öyküsü. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- [7] M.C.NEILL, William H.. 2002. Dünya Tarihi. İmge Kitabevi Yayıncılık. Ankara.
- [8] OGDEN, Jack. 1982. Jewellery of the Ancient World. Rizzoli. New York.
- [9] RICHTER, Gisela. 1984. Yunan Sanatı. Cem Yayınları. İstanbul.
- [10] TAIT, Hugh. 1989. Seven Thousand Years Of Jewellery. British Museum. London.
- [11] TUNALI, İsmail. 1983. Estetik Beğeni. Say Yayınevi. İstanbul.
- [12] TURANİ, Adnan. 2003. Çağdaş Sanat Felsefesi. Remzi Kitabevi. İstanbul.

- [13] TURANİ, Adnan. 2005. Dünya Sanat Tarihi. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- [14] TÜRE, Altan. 2000. Kuyumculuğun Doğuşu. Goldaş Kültür Yayınları. İstanbul.
- [15] TÜRE, Altan. 2006. Takının Öyküsü II. Goldaş Kültür Yayınları. İstanbul.
- [16] YAĞMUR, Önder. 2007. Modern Sanatın Takı Sanatına Yansımaları. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı. Erzurum.
- [17] YALÇIN, Ünsal. 2003. “Anadolu Madenciliği”. Arkeo Atlas. Sayı 2. Doğan Burda Dergi Yayıncılık. İstanbul.